

Гладенко В.М.*

УКРАЇНО-АМЕРИКАНСЬКІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

В статті аналізується зовнішньополітична стратегія Сполучених Штатів Америки щодо України. Автор приводить основні контакти адміністрацій президентів обох країн.

Ключові слова: Україна, Сполучені Штати Америки, зовнішня політика, НАТО, геополітичні пріоритети.

В статье анализируется внешнеполитическая стратегия Соединенных Штатов Америки относительно Украины. Автор приводит основные контакты администраций президентов обеих стран.

Ключевые слова: Украина, Соединенные Штаты Америки, внешняя политика, НАТО, геополитические приоритеты.

In article is analyzed foreign policy strategy of the United States of America concerning Ukraine. Author gives the main contacts of administrations of presidents of both countries.

Key words: Ukraine, United States of America, foreign policy, NATO, geopolitical priorities.

Сьогодні світ глобалізований і кожна держава підлягає впливу зовнішніх чинників, навіть такі доволі економічно та політично потужні країни, як Німеччина, Бразилія, Іспанія тощо. Можна сказати, що певний «імунітет» в цьому питанні мають найбільші світові країни: США, Росія та Китай. Та й вони не можуть повністю ігнорувати події, що відбуваються навколо, або зовнішню політику держав світу по відношенню до себе. Так і Україна. На сьогодні, тим паче, українська держава є здебільшого не суб'єктом, а об'єктом міжнародних відносин.

Важливим завданням в цьому напрямку є дослідження україно-американських відносин в контексті євроатлантичної інтеграції. Дане питання досліджували: Зб. Бжезінський, А. Зленко, Є. Камінський, Г. Перепелиця, Є. Рябінін та інші науковці, також достатня увага йому приділена на сторінках періодичної преси.

За часів правління президента США Джорджа Буша старшого, україно-американські відносини були в стані оформлення. Україна на той час, ще чітко не визначилась зі своїми зовнішньополітичними пріоритетами, а в Сполучених Штатах, в свою чергу переважав, так званий «русоцентричний» підхід.

Перші контакти України з Альянсом були започатковані восени 1991 року, тобто ще до розпаду СРСР, а вже у січні 1992 року представник України взяв участь у робочій групі високого рівня Ради Північноатлантичного співробітництва (РПАС). Подальшому налагодженню зв'язків нашої держави з НАТО, без сумніву, дуже сприяли взаємні візити на вищому рівні та приєднання України до РПАС (з 30 травня 1997 року – Рада

* викладач кафедри політології Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського

євроатлантичного партнерства (РЄАП). У лютому 1992 року відбувся перший візит Генерального секретаря НАТО М. Вернера до Києва, який офіційно запросив Україну до участі в РПАС (членом цієї організації наша держава стала 10 березня 1992 року), а 8 червня 1992 року Президент України Л. Кравчук уперше відвідав штаб-квартиру Альянсу в Брюсселі [1, с. 35-36].

Більш чітко свою зовнішньополітичну стратегію щодо України сформувала адміністрація наступного президента США Б. Клінтона. Зокрема, Сполучені Штати Америки визначились в підтримці України на шляху євроатлантичної інтеграції. Так під час перебування в Києві, в 1993 році державного секретаря США У. Крістофера, Україні було запропоновано долучитися до ініційованої Сполученими Штатами в рамках НАТО програми «Партнерство заради миру», яку можна розглядати тактичним засобом США для збереження цілісності Північноатлантичного альянсу [2, с. 161]. Таким чином, Україна першою серед країн колишнього Радянського Союзу приєдналася до програми – 8 лютого 1994 року.

В 1995 році україно-американські відносини продовжували динамічно розвиватись. Помітною подією став державний візит Білла Клінтона в Україну 11 – 12 травня. Під час візиту Україна чітко артикулювала своє ставлення до розширення НАТО, яке до речі, не змінялося протягом наступних років: розширення Альянсу – це розширення зони безпеки і демократії в Європі. У свою чергу, перебуваючи в Києві, Клінтон постійно наголошував на тому, що відносини України з НАТО мають бути зразком для відносин Росії з цією організацією [3, с. 297-298].

З урахуванням тенденцій, які простежувалися в розвитку україно-американських відносин, можна дійти висновку про завершення адміністрацією США формування стратегічного політичного курсу щодо України в напрямі реалістичної збалансованої політики. Заявлене стратегічне партнерство між Україною і США виявилось в підтримці з боку Сполучених Штатів підписання Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО [2, с. 164]. Так 9 липня 1997 року у Мадриді 16 глав держав і урядів та Генеральний секретар НАТО Хав'єр Солана, з одного боку, а Президент України Л.Д. Кучма – з другого, підписали «Хартію про особливе партнерство між Україною та НАТО». Обидві сторони брали на себе зобов'язання розширити співробітництво, розвивати особливе партнерство, яке сприятиме забезпеченню більшої стабільності, спільних демократичних цінностей в Центральній-Східній Європі. Хартію про партнерство можна розглядати як визнання НАТО стратегічної ролі України у побудові нової схеми європейської безпеки. Самій Україні, в той час, треба було виключити прийняттям Хартії виникнення недовіри з боку сусідів – Польщі, Угорщини і Чехії. Існував ще й російський аспект. Росія вже формалізувала свої відносини з НАТО шляхом договірної оформлення взаємних зобов'язань. Відсутність подібної формалізації з боку України поставила б нашу країну у неприйнятне становище буферної зони [4, с. 56].

Хоча треба відзначити, що в Україні не всі ідеалізували факт підписання зазначеного документу. Так в монографії, що була підготовлена Національним інститутом стратегічних досліджень і Національним інститутом українсько-російських відносин «Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку», зазначено – «адміністрація Б. Клінтона, почавши з підтримки України і проголошення стратегічного партнерства, поступово істотно змінила свій курс і почала відверто використовувати Україну як розмінну карту у грі з РФ. Саме США спочатку підтримали ідею Хартії Україна – НАТО, а потім зробили багато, щоб вона не була підписана в такому вигляді, який найбільше відповідав інтересам України» [5, с. 72].

Одним з виявів зацікавленості американської сторони в подальшому розвитку співробітництва з Україною в рамках євроатлантичних структур стало проведення під час ювілейного Вашингтонського саміту НАТО (23-24 квітня 1999 року) першого засідання на найвищому рівні Комісії Україна – НАТО. За його результатами було прийнято декларацію про підтримку євроатлантичних прагнень офіційного Києва. Також було вирішено включити в нову стратегію НАТО положення, що передбачали розвиток особливих відносин України з Альянсом і підкреслювали визначальну роль України як важливого фактора регіональної безпеки [3, с. 313].

Практично від часу перших контактів між Україною та Північноатлантичним альянсом була започаткована дискусія в суспільстві, серед політичної еліти та в наукових колах щодо доцільності євроатлантичної інтеграції. І треба акцентувати увагу на тому, що протягом всього періоду незалежності євроатлантичні прагнення не мали значної підтримки серед населення.

Особливо гостро питання можливого вступу України до НАТО постало після інавгурації Віктора Ющенка на початку 2005 року. Однозначні заяви про євроатлантичну інтеграцію України почали дратувати Росію. Найбільш сильне протиборство між Росією і США щодо питання вступу України до Північноатлантичного альянсу розпочалося в 2008 році.

Спочатку з'явився так званий «лист трьох», який підписали Президент України – Віктор Ющенко, Прем'єр-міністр – Юлія Тимошенко та голова Верховної Ради – Арсеній Яценюк. Відомо про лист, до речі, стало від американського сенатора Ричарда Лугара, котрий перебував в січні 2008 року з візитом в Україні. В листі йшлося про готовність України приступити до виконання Плану дій щодо членства (ПДЧ) в Альянсі [6].

Напевно поштовхом до появи листа до Генерального секретаря НАТО за підписами Президента, прем'єра та голови Верховної Ради України слугував «Акт 2007 року про консолідацію свободи в НАТО», який був прийнятий в березні 2007 року Конгресом Сполучених Штатів Америки [7].

«Конгрес США закликає наших союзників в НАТО працювати з Сполученими Штатами для реалізації тієї ролі, котру НАТО грає в просуванні глобальної безпеки, включаючи продовження підтримки розширенню та прийняттю в члени достойних держав, в особливості за допомогою приєднання Грузії до Плану дій щодо членства в НАТО, а також через визнання прогресу в просуванні Албанії, Хорватії, Грузії, Македонії та України до виконання вимог та зобов'язань щодо членства в НАТО», – зазначено в тексті документу [8].

Наступним кроком у просуванні України в НАТО з боку США став візит президента Сполучених Штатів до Києва 1 квітня 2008 року на передодні Бухарестського саміту НАТО, де саме повинно було вирішуватися питання щодо розширення Альянсу. Така підтримка була викликана між іншим тим, що приєднання України до ПДЧ є одним з завдань адміністрації Дж. Буша на другий термін.

Окрім США, надати Україні та Грузії План дій щодо членства на квітневому самміті НАТО просили дев'ять нових членів Альянсу (Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Чехія) і Канада. Відповідного листа вони надіслали генсекові НАТО Яапу де Хооп Схефферу в березні 2008 року. На їхню думку, такий крок зміцнив би стабільність і безпеку в Європі [9, с. 1].

Але з іншого боку, ще за тиждень до цього листа, канцлер Німеччини Ангела Меркель фактично підтримала позицію Росії зі вступу України і Грузії до НАТО. Вона заявила, що членами цієї організації повинні ставати ті країни, в яких Північноатлантичний альянс підтримується не тільки політиками, а й більшістю населення (Україна). Також Меркель вважає, що країнам, у яких є регіональні конфлікти, не місце в НАТО (Грузія) [10, с. 1].

Безумовно, головна ціль згадуваного візиту президента Джорджа Буша до України – демонстрація його підтримки устремлінням України та Грузії приєднатися до Плану дій щодо членства в НАТО. До того ж сам Буш цього цілковито не приховував. «Моя зупинка тут повинна бути дуже позитивним сигналом, що я виконую те, про що говорю. Тобто, що я переконаний, що це в інтересах України – стати членом НАТО», – заявив він [11, с. 1-2].

В свою чергу, Віктор Ющенко, повторюючи свого американського колегу, підкреслив, що тільки вступ до НАТО може гарантувати існування «вічної України». При цьому Ющенко запевнив, що Україна продовжить курс на інтеграцію до НАТО, навіть якщо на самміті в Бухаресті заявка Києва на приєднання до ПДЧ не буде задоволена [12, с. 4].

В той самий день – 1 квітня 2008 року, палата представників конгресу США одногослодно прийняла резолюцію про підтримку якнайшвидшого приєднання України та Грузії до Плану дій щодо членства в НАТО. В резолюції, зокрема сказано, що «Палата представників вважає, що США повинні проявити лідерство в здійсненні підтримки тому, щоб Грузія та Україна приєдналися до Плану дій щодо членства якомога скоріше» [13, с. E 1].

Іспанська газета «El País», ось що писала з даного приводу – «Вимога прийняти Україну до НАТО, що висунули Сполучені Штати, стала черговим холодним душем для європейських країн. Деякі з них вважають його принаймні передчасним. Але ані Україна, ані Росія, ані Європа так і не відповіли на питання: де повинна бути Україна? Як говорить генсек НАТО Яап де Хооп Схеффер, Європа не буде єдиною, допоки не буде співпадіння «між тим, де знаходяться країни, і тим, де вони хочуть бути».

Не забарилися з відповіддю і Сполучені Штати. Вже 30 липня 2008 року Палата представників конгресу США затвердила резолюцію, в якій висловлена підтримка подальшому розширенню НАТО. «Будь-яке рішення по відношенню до членства в НАТО буде прийматися членами НАТО за допомогою консенсусу, і ні одна країна за межами НАТО не має права голосу або вето стосовно таких рішень», – зазначено в резолюції [14].

В той же час треба згадати слова колишнього держсекретаря США Генрі Кіссінджера. Зокрема, на сторінках газети «The International Herald Tribune» він закликав майбутнього главу Білого дому уважніше ставитися до становлення «нового етапу в російській політиці», пов'язаного на той час з розмежуванням повноважень між Володимиром Путіним та Дмитром Медведевим. Треба нагадати, що підчас перших дебатів, які проходили між кандидатами на посаду президента США – республіканцем Джоном Маккейном та демократом Бараком Обамою, обидва висловилися на підтримку євроатлантичної інтеграції України.

Генрі Кіссінджер вказує на російсько-українські суперечності як на одну з перешкод у налагодженні тіснішої стратегічної співпраці між Вашингтоном та Москвою. Американський політик вважає, що в порядку денному між США та Росією «стоять три головні питання – безпека, Іран та стосунки Росії з державами, які раніше були на її орбіті, особливо – з Україною». Кіссінджер закликає США припинити розширення НАТО на Схід за умови «справжньої незалежності України». Тобто йдеться про зняття з порядку денного в НАТО надання Києву Плану дій для членства в Північноатлантичному союзі [15].

На сьогодні, реалістичний підхід дозволяє стверджувати, що втягування України в НАТО для адміністрації президента Б. Обама є залежним від позиції великих держав-членів Євросоюзу і НАТО. Серйозним тестом для адміністрації може стати одна з передвиборчих обіцянок Барака Обама, а саме подальше розширення НАТО через включення до процесу Грузії, України, можливо, Азербайджану. Необхідно констатувати, що рішення які буде приймати адміністрація Обама відносно України, залежатимуть від рішень і дій

Києва більшою мірою, ніж від якихось стратегічних міркувань. Америці Барака Обама потрібна стабільна демократична та економічно процвітаюча Україна, яка не буде яблуком розбрату у відносинах з Росією [16, с. 18-20].

На тлі посилення Росії, США не вестимуть активної діяльності в регіоні впливу Росії, в який підпадає також Україна. Сполучені Штати вирішили призупинити активну діяльність щодо України, давши зрозуміти, що Росія отримує карт-бланш на реалізацію своїх геополітичних пріоритетів. Заяву генерального секретаря НАТО про неможливість вступу України та Грузії до цієї організації в найближчому майбутньому було зроблено не без консультацій із США. Це й був головний сигнал з боку Сполучених Штатів вустами генсека. Ця заява підкріплювалась і документом, який був підготовлений американською експертною групою та має назву «Вірний напрям політики США щодо Росії». В документі зазначається, що «оскільки вступ України та Грузії не є національними пріоритетами для США, офіційний Вашингтон має визнати, що ці країни не готові до вступу в НАТО» [17, с. 26].

Можливо саме такі заяви надали певну легітимність для виконання передвиборчих обіцянок Президента України В.Ф. Януковича. Зокрема, під час президентської передвиборчої кампанії він неодноразово підкреслював, що Україна буде позаблоковою державою. «Ми не будемо вступати ні в який військовий блок. Це точка зору українського народу, яку треба поважати, і з якою треба рахуватися» – заявив він. Так 2 квітня 2010 року В. Янукович ліквідував міжвідомчу комісію з питань підготовки України до вступу в НАТО, а наступним своїм указом – ліквідував Національний центр з питань євроатлантичної інтеграції та звільнив Володимира Горбуліна з посади голови центру [18, с. 83].

Наступним кроком у відмові від євроатлантичної інтеграції як кінцевої мети, стало підписання Президентом, прийнятого Верховною Радою 1 липня 2010 року Закону України «Про основи внутрішньої та зовнішньої політики». Цим документом, Рада встановила, що в основах зовнішньої політики Україна притримується політики позаблокового статусу, що означає заборону участі держави у військово-політичних союзах, пріоритетність участі в удосконаленні і розвитку європейської системи колективної безпеки, продовженні конструктивного партнерства з НАТО і іншими військово-політичними блоками зі всіх питань, котрі мають спільний інтерес [18, с. 83-84].

Ще однією причиною, яка унеможлиблює поступ України в євроатлантичному напрямку, є підписання так званих Харківських домовленостей між президентами України та Росії, за якими термін перебування Чорноморського флоту Російської Федерації у Севастополі продовжено до 2042 року.

В той же час треба зауважити, що нинішня українська влада не відмовляється співпрацювати з Північноатлантичним альянсом. Так, зокрема, продовжує діяти комісія «Україна – НАТО», чергове засідання якої відбулося 29 вересня 2010 року в Брюсселі. Головною темою засідання стало обговорення сучасних пріоритетів у відносинах між Україною та Альянсом. А голова місії України при НАТО І. Долгов підкреслив налаштованість України продовжувати і розвивати співпрацю в усіх сферах та політичний діалог з Північноатлантичним альянсом.

Отже, необхідно зауважити, що двосторонні україно-американські відносини в контексті євроатлантичної інтеграції носять, в переважній більшості, дружній, конструктивний характер. Вони розвивалися поступово, від періоду визначення пріоритетів – до прийняття відповідних документів та вчинення конкретних дій. Також треба звернути увагу на те, що в 1990-х роках, американська політика щодо євроатлантичної інтеграції України, була підпорядкована геополітичній концепції відомого вченого Збігнева Бжезін-

ського. В ній він зазначає, що Україна є найважливішою країною для процесу демократизації та включення в європейський простір сусідньої Росії [19, с. 121]. Але після 2000-го року, Росія почала відновлювати свій геополітичний та геостратегічний вплив на країни колишнього СРСР та певною мірою на країни Європи. Це не могло в свою чергу, не відобразитись на зовнішній політиці США, зокрема щодо майбутнього вступу України до Північноатлантичного альянсу, оскільки це питання є основним подразником як в американо-російських, так і в україно-російських відносинах.

Дійсно, кожна незалежна, суверенна держава має право на самостійне визначення своєї зовнішньої політики і вступу до міжнародних організацій, чи військово-політичних блоків. Але Україна перебуває в певній мірі в унікальній ситуації. Тому вказана проблема є досить гострою для нашої держави. Вона заслуговує всебічного вивчення та вирішення в майбутньому.

Список використаних джерел

1. Храбан І.А. Довгий шлях до своєї Праги. Євроатлантична інтеграція – головна домінанта зовнішньої політики України // Політика і час. – 2003. – № 7.
2. Чекаленко Л.Д. Зовнішня політика України: Підручник. – К. – 2006. – 712 с.
3. Зленко А.М. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін. – Харків. – 2003. – 559 с.
4. Кульчицький С.В. Вибір України: Північноатлантичний альянс чи Слов'янський союз? // Політика і час. – 1999. – № 3.
5. Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку. – Монографія. – К. – 1999. – 384 с.
6. <http://www.glavred.info/>.
7. <http://utro.ua/articles/2007/04/10/43921.shtml>.
8. <http://news.liga.net/news/N0713558.html>.
9. Десять країн НАТО просять за нас // Голос України. – 2008. – № 55 (21 березня).
10. Німеччина проти ПДЧ для українців // Голос України. – 2008. – № 47 (12 березня).
11. Європа хоронит українские плани Буша // Сегодня. – 2008. – 2 апреля.
12. Лобанов О. Буш гонит Украину в НАТО // Итоги недели. – 2008. – № 13 (2-8 апреля).
13. 2000. Приложение «Неделя Украины». – 2008. – № 14 (4-10 апреля).
14. <http://www.glavred.info/> - Конгресс США за дальнейшее расширение НАТО.
15. <http://www.iht.com/articles/2008/07/01/opinion/edkissinger.php?page=2> – Henry A. Kissinger RUSSIA. Unconventional wisdom.
16. Камінський Є. Америка і світ після президентських виборів у США // Зовнішні справи. – 2008. – № 12.
17. Рябінін Є. «Перезавантаження» пріоритетів США на пострадянському просторі // Зовнішні справи. – 2009. – № 8-9.
18. Гладенко В. Євроатлантичний напрямок в зовнішній політиці Президента В. Януковича // Актуальні проблеми зовнішньої політики України: Матеріали Четвертої міжнародної конференції. – Т. II. – Чернівці. – 2010. – 232 с.
19. Бжезінський Зб. Велика шахівниця. – Львів – Івано-Франківськ. – 2000. – 236 с.